

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

*Қазақстан Республикасының –
жетекші оқу орны
Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университетінің
80 жылдығына арналады*

Кудайбергенов Н.А.

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП: ТАРИХЫ, НЕГІЗДЕРІ, ТЕОРИЯСЫ

ОҚУ ҚҰРАЛЫ

АЛМАТЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Кудайбергенов Н.А.

**БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП:
ТАРИХЫ, НЕГІЗДЕРІ, ТЕОРИЯСЫ**

ОҚУ ҚҰРАЛЫ

АЛМАТЫ

ӘОЖ 657 (075.8)

КБЖ 65.052я73

К 82

Оқу құралы Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің ғылыми кеңесі шешімімен ұсынылған (25 қазан 2020 жыл № 2 хаттама)

Рецензия берушілер:

Экономика ғылымдарының докторы, профессор *М.Д.Искалиев*
Абылай хан атындағы «ҚазХҚ және ӨТ университеті»

Экономика ғылымдарының кандидаты, профессор *А.А.Ақпарова*
Абылай хан атындағы «ҚазХҚ және ӨТ университеті»

Экономика ғылымдарының кандидаты, доцент *А.С.Биктеубаева*
Туран университеті

Экономика ғылымдарының кандидаты, доцент *М.Ж.Жарылкасынова*
Нархоз университеті

Құдайбергенов Н.А.

К 82 Бухгалтерлік есеп: тарихы, негіздері, теориясы. Оқу құралы /
Құдайбергенов Н.А. - 328 бет.

ISBN 978-601-270-418-1

Бұл оқу құралында бухгалтерлік есеп ілімінің қалыптасу тарихы, оны дамытудағы әлем елдері мойындаған ойшыл бухгалтер-экономистердің еңбектері, бухгалтерлік есептің негізі, даму жолдары және оған әсер еткен факторлар, сонмен қатар бухгалтерлік есептің теориясы, зерттеу пәні мен әдістері, оның қоғам өміріндегі орны қарастырылған. Оқу құралы жоғары оқу орындарында экономикалық мамандықтар бойынша білім алатын студенттерге арналған.

ӘОЖ 657 (075.8)

КБЖ 65.052я73

ISBN 978-601-270-418-1

© Құдайбергенов Н.А., 2021

© «Полилингва» баспасы., 2021

КІРІСПЕ

Бұл оқу құралында әрбір кәсіпорын шаруашылығының нәтижесінің көрсеткіштерін бір жүйеге келтіріп есепке алатын бухгалтерлік есептің тарихы, негіздері, теориясы зерттеліп баяндалған. Жалпы бухгалтерлік есеп кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштерінің (мәліметтерінің) нәтижесін топтап, талдау жасап, олардың өзара бір бірімен қандай байланыста екенін анықтап қорытынды жасауға бағытталған ғылым болып табылады. Одан ары осы анықталған шаруашылық есеп көрсеткіштерінің адамзат қоғамының, өндіріс шаруашылығының өсіп дамуы жолында қандай әсері бар екенін негізге ала отырып, сол есеп көрсеткіштерін тиімді әдіспен шаруашылықты басқаруға пайдалануға болады.

Шаруашылық есептің мазмұнының негізін құрайтын ол - бухгалтерлік есеп. Бухгалтерлік есеп экономикалық ғылымдар ішінде өзінше бөлек ғылыми сала. Оны зерттеп, талдайтын, өз алдына ғылыми даму жолдарын анықтайтын, шаруашылықтағы есеп жұмысын ұйымдастыру, орындау жолдарын нақты бір жүйеге келтіріп беретін әдіс-тәсілдері бар. Яғни, бухгалтерлік есеп ғылымының теориясы бар.

Осы орайда, ұйымның өндіріс процестерін бухгалтерлік есеп ғылымының пәні деп айтуға болады. Сондақтанда бухгалтерлік есептің пәні бар. Немесе өндіріс процестерін бухгалтерлік есепке алынатын бір тұтас тұлға деуге болады. Өйткені, бухгалтерлік есеп өндірістің даму жолында қажет. Себебі, бухгалтерлік есеп болмаса, қоғамдық өндірістің өсіп дамуы мүмкін емес. Бухгалтерлік есептің негізгі міндеті - шаруашылығының барлық салаларында нақты тұжырымды халықаралық стандарт талаптарға сай бухгалтерлік есеп жұмысын жүргізу.

Бұл оқу құралы екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімі «Бухгалтерлік есеп пәнінің тарихы» дамуына арналған. Екінші бөлімі «Бухгалтерлік есеп теориясына және негіздеріне» арналған.

Оқу құралын жазудағы басты мақсат «Бухгалтерлік есеп пәні» оқытылатын экономика мамандығының студенттерге «Бухгалтерлік есеп» пәнінің ғылыми құндылығы туралы жетік, дәлді түсінік беру болып табылады. Ғылым тарихын қарастыру студенттердің сол пәнге деген көзқарасын кеңейтіп, оның білімді болуына бастама болады.

Екіншіден, бухгалтерлік есеп пәнінің теориясы және негіздері студенттер үшін, әсіресе экономикалық мамандық бойынша білім алушылар үшін өте қажет. Бухгалтерлік есептің тарихы, теориясы және принциптерінің әр элементі студенттердің экономикалық ой өрісін кеңейтуіне өзек болады. Сондықтанда бухгалтерлік есеп ең алдымен студенттердің білімділігін артыру үшін өте қажетті.

Авторлардың мақсаты, нақты мысал арқылы бухгалтерлік есеп пәніне нақты түсінік беру.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	3
1 - тарау. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ ДАМУ ТАРИХЫ	5
1.1 Бухгалтерлік есептің дамуына жалпы шолу	5
1.2 Бухгалтерлік есептің даму сатыларының түрлері	28
1.3 Шығыстағы бухгалтерлік есептің дамуы	32
1.4 Ортағасырдағы бухгалтерлік есептің дамуы. Еуропадағы бухгалтерлік есеп	39
1.5 Ренессанс (қайта өрлеу дәуірі) және екіжақты бухгалтерияның дамуы	47
1.6 XIX ғасырдың екінші жартысындағы Еуропадағы бухгалтерлік есеп	50
1.7 XX ғасырдағы бухгалтерлік есеп	58
1.8 Қазақстан Республикасындағы бухгалтерлік есептің дамуы....	61
2 - тарау. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕ РЕТІНДЕ	65
2.1 Бухгалтерлік есеп туралы түсінік және оның атқаратын қызметі	65
2.2 Бухгалтерлік ақпараттарды пайдаланушылар және олардың ролі	68
2.3 Бухгалтерлік есеп пәні	69
2.4 Бухгалтерлік есептің міндеті мен мақсаты	70
2.5 Бухгалтерлік есеп жұмысын жүргізуде қолданылатын өлшем түрлері	72
3 - тарау. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ	75
3.1 Бухгалтерлік есептің стандарттары және концептуалдық негізі	75
3.2 Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің принциптері және негізгі сапалық сипаттамалары	79
3.3 Қаржылық есептілік элементтері	80
3.4 Бухгалтерлік есептің әдістері	86
4 - тарау. БУХГАЛТЕРЛІК БАЛАНС	90
4.1 Бухгалтерлік баланс туралы түсінік және оның құрылымы....	90
4.2 Бухгалтерлік баланстың түрлері	94

4.3 Шаруашылық операцияларына сәйкес баланс баптарының өзгеріске ұшырауы	95
5 - тарау. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ШОТТАРЫ ЖӘНЕ ЕКІ ЖАҚТЫ ЖАЗУ ӘДІСІ	98
5.1 Бухгалтерлік есеп шоттары туралы түсінік	98
5.2 Бухгалтерлік есеп шоттарының құрылымы мен түрлері	102
5.3 Екіжақты жазу жүйесі	111
5.4 Ағымдағы есеп мәліметтерін қорытындылау	115
6 - тарау. ЕСЕПТІК КЕЗЕҢМЕН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУДІ ДАЙЫНДАУ	121
6.1 Бухгалтерлік қорытынды есеп және оның мәліметтерін пайдаланушылар	121
6.2 Бухгалтерлік қорытынды есептің құрамы мен түрлері туралы ұғым	123
6.3 Бухгалтерлік қорытынды есепке қойылатын негізгі талаптар...	124
7 - тарау. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ	126
7.1 Бухгалтерлік құжаттар және олардың атқаратын қызметі	126
7.2 Бухгалтерлік құжаттардың жіктелінуі	129
7.3 Құжат айналымы	131
7.4 Мүлікті және міндеттемелерді түгендеу	137
7.5 Бағалау және калькуляциялау	141
7.7 Есеп регистрлері және жазбалары	145
7.8 Бухгалтерлік есеп формалары (нысандары)	149
7.9 Есеп саясаты туралы түсінік және оған қойылатын талаптар...	154
7.10 Есеп саясатының мазмұны	157
7.11 Есеп саясатын дайындау	158
АҒЫМДАҒЫ АКТИВТЕР ЕСЕБІ	160
Ағымдағы активтердің анықтамасы және оның жіктелінуі	160
8 - тарау. ҚАРЖЫЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ЖӘНЕ АҚШАЛАР...	162
8.1 Ақшалар есебі	162
8.2 Қаржы салымдары есебі	163
8.3 Касса операцияларының есебі	171
8.4 Кәсіпорындар мен ұйымдардың есеп айырысу шоты бойынша жүргізілетін операцияларының есебі	176
8.5 Банктердегі арнаулы шоттардағы ақшалардың есебі	179
8.6 Жолдағы ақшалардың есебі	184

8.7 Ақшалардың қозғалысын ішкі бақылау	185
9 - тарау. ДЕБИТОРЛЫҚ БОРЫШТАР ЕСЕБІ	187
9.1 Дебиторлық борыштар есебін ұйымдастыру	187
9.2 Сатып алушылар мен тапсырыс берушілер борышының есебі	190
9.3 Күмәнді дебиторлық борыштар	198
9.4 Басқадай дебиторлық борыштардың есебі	204
9.5 Алдағы кезең шығындары және берілген аванстар	205
10 - тарау. ҚОРЛАР	206
10.1 Қорлар жайлы түсінік	206
10.2 Қорлардың жіктелінуі	208
10.3 Қорларды есептеуді ұйымдастыру	209
10.4 Қорлардың номенклатурасы	211
10.5 Қорлардың қозғалысының есебі және оларды құжаттау	212
10.6 Қорларды бағалау әдістері	219
10.7 Қорлардың қоймадағы есебі	221
10.8 Қорлардың бухгалтериядағы есебі	224
10.9 Қорларды түгендеу	226
11 - тарау. НЕГІЗГІ ҚҰРАЛДАР	229
11.1 Негізгі құралдардың жіктелінуі	229
11.2 Негізгі құралдардың бағалануы	233
11.3 Негізгі құралдарды есептеуді ұйымдастыру	237
11.4 Негізгі құралдарды кіріске алудың есебі	240
11.5 Негізгі құралдардың тозуы және оларға амортизациялық аударым мөлшерін есептеу	242
11. 6 Негізгі құралдарды жөндеудің есебі	253
11.7 Жалға алынған және жалға берілген негізгі құралдардың есебі	256
11.8 Негізгі құралдарды істен (есептен) шығарудың есебі	259
11. 9 Негізгі құралдарды түгендеу	263
12 - тарау. МІНДЕТТЕМЕЛЕР ЕСЕБІ	266
12.1 Банк және банктен тыс мекемелердің несиелерінің есебі...	266
12.2 Алдағы кезең кірістерінің есебі	270
12.3 Бюджетпен есеп айырысу операцияларының есебі	270
12.4 Жабдықтаушы және қызмет көрсетушілермен есеп айырысу есебі	275

12.5 Басқада кредиторлық қарыздар мен есептелген төлемдер есебі	277
13 - тарау. ЕҢБЕК ЖӘНЕ ЕҢБЕКАҚЫ ЕСЕБІ	280
13.1 Қызметкерлерінің құрамы мен жұмыс уақытын пайдалану есебі	281
13.2 Істелінген жұмыс уақытының есебі	285
13.3 Еңбекақы жүйелері және тариф жүйесі	286
13.4 Өнім өндіру есебі және жүйелері	288
13.5 Еңбекақы есебі	293
13.6 Еңбекақының түрлері және формалары	293
13.7 Қосымша еңбекақы есебі	301
13.8 Орташа еңбекақыны есептеу тәртібі	312
13.9 Еңбекақыдан ұсталынатын және шегерілетін сомалар есебі	314
13.10 Еңбекақының аналитикалық (талдамалық) және (топтамалық) синтетикалық есебі	315
14 - тарау. МЕНШІКТІ КАПИТАЛДЫҢ ЕСЕБІ	318
14.1 Капитал туралы түсінік	318
14.2 Жарғылық капиталдың есебі	320
14.3 Резервтік капиталдың есебі	321
14.4 Бөлінбеген пайда (жабылмаған зиян) есебі	322

Кудайбергенов Н.А.

**БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП:
ТАРИХЫ, НЕГІЗДЕРІ, ТЕОРИЯСЫ**

ОҚУ ҚҰРАЛЫ

Баспа баспысы:

Есенгашиева Б.А.

Компьютерде әзірлеуші:

Ахметова Р.С.

Басуға 20.01.2021 ж. қол қойылды
Қаріп түрі “Times New Roman”, Офсеттік басылым “RISO”
Офсеттік қағаз. Пішіні 60x84 1/16. Көлемі 20,5 б.т.
Тапсырыс № 777 Таралымы 1000 дана.

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ-нің “Полилингва” баспасы
050022, Алматы қ., Мұратбаев к-сі, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, ішкі 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru